

חג שמח? לא במזרח התיכון

פרופ' אלי פודה*

המאמר התפרסם [בעיתון הארץ](#) ב-19 בספטמבר 2017

המזרח התיכון ערב ראש השנה תשע"ח לכאורה שונה מהמזרח התיכון לפני שנה; לפחות שמונה שינויים חשובים התרחשו בו.

ראשית, ארגון המדינה האסלאמית עומד להיעלם מבחינה טריטוריאלית. הארגון איבד את מרבית מאחזיו בעיראק, ועתה הוא עומד בפני תבוסה בסוריה. שנית, לאחר שש שנים של מלחמת אזרחים, נראה כי אסד הצליח להטות את כף המאזנים לטובתו מול המורדים. שלישית, שחרורה של מוצול מהווה זריקת עידוד לישות העיראקית, אשר מגלה מחדש את זהותה הלאומית. אמנם הבעיה הכורדית ממשיכה לפצל את המדינה, אולם אין בה כדי לאיים על עצם קיומה של עיראק. רביעית, רוסיה של פוטין הצליחה למקם את עצמה מחדש לא רק כפטרונית של סוריה, אלא גם כגורם משמעותי בפוליטיקה המזרח תיכונית. חמישית, עליית ממשל טראמפ בארה"ב בישרה, כי הירידה במעורבות במזרח התיכון בתקופת אובמה לא הייתה מקרית או זמנית, אלא תופעה מתמשכת. ששית, איראן ממשיכה להקרין דימוי של עוצמה אזורית באמצעות שליחיה - אסד, חזבאללה, ארגונים שיעים בעיראק והחותים בתימן. שביעית, ערב הסעודית הפכה למנהיגת העולם הסוני במאבקו מול איראן ובעלות בריתה, כאשר היא מובילה את המלחמה נגד החותים בתימן והסנקציות נגד קטאר. ולבסוף, מצרים חזרה למלא תפקיד בעולם הערבי, הן בזירה הסורית והן מול החמאס בעזה.

למרות השינויים החשובים במזרח התיכון, המזרח התיכון לא השתנה בצורה מפליגה. ניתן להצביע על לא פחות מ-12 מאפיינים שלא השתנו: ראשית, מלחמות אזרחים, בעצימות כזו או אחרת, נמשכות בסוריה, בלוב, בתימן, עם פוטנציאל להתעוררות גם במרוקו ובשטחי פלסטין. שנית, אין ספק שסוריה - הן בשל מיקומה הגאואסטרטגי והן בשל ריבוי השחקנים הפועלים בה - המשיכה לשאוב את מרבית תשומת הלב, בעוד מלחמות הפריפריה (לוב ותימן) ממשיכות לדמם הרחק מעין התקשורת, וזאת למרות האסון ההומניטרי המתחולל בהן. שלישית, וכתוצאה מהתמשכות מלחמות האזרחים, בעיות הפליטים והעקורים ממשיכים להעסיק את האזור ואת העולם. בסוף שנת 2015 מספרם של העקורים היה למעלה מ-23 מיליון, ואילו מספרם של הפליטים מסוריה היה למעלה מ-5 מיליון.

רביעית, שש שנים לאחר הניסיונות ברחבי העולם הערבי לכוון משטרים דמוקרטיים, העולם הערבי - חוץ מתוניסיה - ממשיך לדשדש מטה בדירוג של ה-Freedom House לשנת 2017. בכל מדינות האביב הערבי - שוב, למעט תוניסיה - מצב זכויות האדם הנו גרוע ממה שהיה בתקופת המשטר הקודם. חמישית, מדינות ערב ממשיכות לסבול מאי יציבות פוליטית: על פי מדד "המדינות השבריריות" של Fund for Peace לשנת 2017, חמש מדינות מתוך עשר המדינות השבריריות ביותר בעולם הן ערביות (סומליה, תימן, סודן, סוריה ועיראק, לפי הסדר הזה). עם-זאת, ראוי להדגיש, כי כמה וכמה מדינות ערביות, בעיקר מהמפרץ, נהנות מניקוד גבוה במדד היציבות (איחוד האמירויות וקטאר עומדות בראש). מעניין לציין, כי בתורכיה של ארדואן התחוללה הנסיגה הגדולה ביותר, כאשר היא נסוגה עשרים מקומות בדירוג! ששית, מאז האביב הערבי חלה הידרדרות כלכלית במרבית מדינות ערב. האינדקס של Economic Freedom לשנת 2017 מלמד כי מרבית המדינות נמצאות בתחתית הדרוג, כאשר רק קטאר (29) ואיחוד האמירויות (8) נמצאות במקום גבוה בדירוג החופש הכלכלי. שביעית, ארגון המדינה האסלאמית אמנם נוחל מפלה טריטוריאלית קשה, אולם האידיאולוגיה ממשיכה לפרוח, כמו שאנו רואים בהמשך פעילות הטרור באירופה. שמינית, היריבות בין הסונה לשיעה ממשיכה להיות מאפיין חשוב בפוליטיקה האזורית, כאשר מצד אחד איראן ממשיכה להוביל את המחנה השיעי, ואילו ערב הסעודית ומצרים ממשיכות להוביל את המחנה הסוני. תשיעית, חמאס והרשות

* פרופ' אלי פודה הוא חבר ועד מנהל במכון מיתוים ומרצה בחוג ללימודי האסלאם והמזרח התיכון באוניברסיטה העברית.

הפלסטינית ממשיכות להתחרות על הנהגת העם הפלסטיני; עשירית, ארגון החזבאללה ספג אבדות ניכרות בזירה הסורית, אולם השפעתו בתוך לבנון ויכולתו לאיים על ישראל נותרו בעינם. אחת עשרה, הסכנה לעימות צבאי בין ישראל וחמאס טרם הוסרה, ואילו התקדמות לקראת הסדר שלום עם הרשות אינה נראית באופק. ולבסוף, למרות תחזיות מוקדמות על שינויים בגבולות המדינות, לא רק שינויים אלה לא התממשו, אלא שהגבולות נראים יותר ויותר מקובעים. אם יתרחשו שינויים, הם יתחוללו בתוך גבולות המדינות עצמן. בהקשר זה עולה מיד שאלת הכורדים: בעיראק הם הכריזו על קיום משאל עם החודש בנוגע לעצמאות, ואילו בסוריה הם הכריזו על אוטונומיה.

החדשות הטובות הן שלאור עומקן של הבעיות בעולם הערבי והתמשכותן, ישראל אינה ניצבת בפני איום קיומי. יתרה מזו, הבעיות האזוריות היו אחראיות ליצירת בריתות חשאיות של אינטרסים בין ישראל וחלק ממדינות ערב, שאינן מקיימות יחסים דיפלומטיים עם ישראל. מאידך, החדשות הרעות הן, שישראל תמשיך לדשדש בזירת הסכסוך, כאשר כל אירוע נפיץ (כמו למשל במקומות הקדושים בירושלים) עלול להוביל לפריצתה של התקוממות. חמור מזה, ראיית הקשיים הנוכחיים בעולם הערבי כהזדמנות לחזק את השליטה הישראלית בשטחים הכבושים הינה טעות קשה, שישראל תשלם את מחירה, במוקדם או במאוחר. דווקא הבעיות הקשות המעסיקות את העולם הערבי יוצרות הזדמנות בפני ישראל לפתור את הסכסוך בתנאים נוחים יותר מבחינתה. חג שמח? לא במזרח התיכון.